

BETEKINTÉS – MŰVÉSZET A „FAL” MÖGÖTT¹

DOI 10.35402/kek.2026.1.19

A közép-kelet-európai régió művészetéről való gondolkodás egyik hiánypótló műveként jelent meg 2020-ban a Thames & Hudson kiadó gondozásában Maja és Reuben Fowkes kötete. A könyv – egyszerre és együtt engedi láttatni ennek a térségnek a művészetét és mint egy megfordított látcsőben, az összesűrített látványban engedi könnyedebben felfedezni az egyes országok művészetében felbukkanó hasonlóságokat.

A szerzők sajátos kettős nézőpontból – egyrészt közép-európai involváltságban, ugyanakkor a londoni művészeti térből való perspektivikus rálátással – tekintik át az 1950 után létrejött képzőművészeti alkotásokat. Mint egy vadász a magasletről, egyszerre pásztázzák végig Lengyelországtól Magyarországon át az elmúlt több mint hetven év képzőművészeti alkotásait. Kifinomult részletességgel foglalkoznak a dél-európai országok (Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina) képzőművészetével, de különös figyelmet kapnak a Baltikum országai is (Észtország, Litvánia, Lettország).

Maja és Reuben Fowkes a University College London Institute of Advanced Studies kutatói, a SAVA (Socialist Anthropocene in the Visual Arts) és a PACT (Post-Socialist Art Centre) társigazgatói, az öt éven keresztül Budapesten működő Translocal Institute for Contemporary Art alapítói, számos kiállítás kurátorai. Többek között a 2006-ban a budapesti Trafóban rendezett „*Revolution is not a Garden Party*”, illetve a 2009-ben a Kiscelli Múzeumban – „*Revolutionary Decadence: Foreign Artists in Budapest since 1989*” tárlat létrehozói. Maja Fowkes Horvátországban született, Reuben családjának egyik ága Litvániából származik, s az Art Locator révén több éven keresztül a közép-európai régió földrajzi középpontjában Budapesten élve, személyes kapcsolataik és intézményi beágyazottságuk révén valós időben élték meg a közép-európai régió formálódó, kortárs művészetét.

A 2020-ban megjelent kötet egy széleskörű áttekintést kíván nyújtani, és az idő rendező elve alapján - szisztematikusan bemutatni a közép-kelet

európai régió művészetét. A kötetben a kronológiát követve egymás mellé kerülnek az alkotások létrejöttének körülményeit feltáró részek, az egyes országok művészeti intézményei, önszerveződései. Ebből a nézőpontból, az alkotások témaválasztásai alapján az országhatárokon átívelő hasonlóságok, „szegmensek” rajzolódnak ki. Így körvonalazódnak például a művészi aktivizmus nem intézményesült formái, a kooperatív regionális narratívák, a geopolitikai és történelmi azonosságok, közelségek, hasonlóságok. Az ötvenes évek unisono, egyhangúságot eredményező időszak után, szinte minden régióbéli országban a hatvanas évek elejétől egyre inkább hallhatóvá váltak az egyéni hangok, körvonalazódnak unikális művészeti stratégiák.

Az intézményi működés közös jellemzői – úgymint az adminisztratív centralizáció, az intézményi kontroll a kiállítóhelyek, a művészet-oktatási intézmények felett, a zsűrizés rendszere, a finanszírozási mechanizmusok, a kritikai rendszer működése – mellett a kötet felrajzolja azokat a speciális jelenségeket, melyek egy-egy ország egyedi hozzájárulását adják a régió sokszínűbbé váló művészetéhez. A szerzők így többek között a szürnaturalizmus megjelenését emelik ki Magyarországon, a Lengyelországban kibomló kritikai művészetre hívják fel a figyelmet, vagy az új művészeti gyakorlatok megjelenését hangsúlyozzák Jugoszláviában.

A könyv felépítése az időrendet követve, az ötvenes évektől kezdve a háború utáni eszmélés és trauma feldolgozás nyomán kialakult, a régió egészére jellemző sajátos realizmust mutatja be az első fejezetben. A hatvanas éveket a régióban újdonságként megjelenő performance-ok, a művészeti identitás keresés artefactjai jellemzik, melyeket a szerzők a „szabadság gesztusai”-ként határoznak meg. Új formanyelvek (absztrakt művészet) és új médiumok (textil) megjelenésével a hetvenes évek – „a lehetetlen művészet gyakorlatai” címet kapja, és ez az időszak, amikor a művészeti tér a pimaszság, „a természetes arrogancia”, ironia-szarkazmus eszköztárával gazdagodik. A nyolcvanas évek a non-konformitás évtizedeként rajzolódik ki, a művészi individualizmus erőteljes és erőszakos megjelenésével akár a fotóművészetben, akár a happeningek világában. Így érkezünk el a kilencvenes évekhez, mely a korábbi

¹ Művészet a „fal” mögött Maja and Reuben Fowkes: Central and Eastern European Art Since 1950 Thames&Hudson Ltd, London, 2020 ISBN 978-0-500-20437-5 | 156 illusztrációval

évek művészetéhez való kritikai viszonyulást követeli meg, hiszen mind a régió országainak politikai-társadalmi rendszerei, mind a művészeti intézményrendszer radikális változásokon megy keresztül. Új (kritikai) folyóiratok, magángalériák, aukciós házak és új finanszírozási formák jelennek meg a művészeti színtéren. Ugyanakkor – a szerzők véleménye szerint – a lehetőségek eufórikus hangulatát a kétségek, bizonytalanságok tompítják – hiszen új művészeti attitűd kialakítása válik indokolttá. A kétezres években nemcsak új múzeumok jönnek létre (Ludwig Múzeum Budapest, Estonian Art Museum (KUMU), Museum of Modern Art & Museum of Contemporary Art, Ljubljana (MG+MSUM)), de új releváns témák sorakoznak fel a megújult közegben: a gender kérdés, az ökológia, a társadalmi felelősségvállalás, a közösség kérdései. Így 2010-re pedig mindenütt a bizonytalanság színtérévé válik ismét a művészeti tér a könyv megállapítása szerint.

A könyv kiemelkedő vizuális válogatása (156 illusztrációval) képeskönyvvé varázsolja a kötetet, ugyanakkor hasznos kézikönyvként is forgatható. A professzionálisan szerkesztett mutató lehetővé teszi, hogy akár egy-egy irányzat (pld. neo-avantgard), akár egy-egy ország művészetére is rákereshetünk az adott országhoz tartozó – a kötet végén található, index által sugallt – oldalak újraolvasásával. A kötet erénye, hogy a korszak (dekádok) politikai hátterét, kulturális légkörét, intézményrendszerének szövevényeit is felvázolja – a párhuzamosságok, sokszínűség, változatosság

révén az egy-egy országhoz köthető alkotásokat így egy regionális palettán helyezve el.

A 2020-ban megjelent kötet az eltelt 70 év művészeti ívét rajzolja fel, és ha megfordítjuk a bevezetőben említett távcsövet, ráfókuszálhatunk azokra az egyedi, különleges példányokra, műalkotásokra, melyek ebben a sajátos adottságokkal és történelmi tapasztalatokkal rendelkező régióban, az adott körülményekhez alkalmazkodva fennmaradtak. Kérdésként merül fel, hogy a bemutatott, idézett műalkotások egyúttal mennyire jellemzik azt a világot/élőhelyet, ahol a művek létrejöttek. S bár a kötet nem foglal állást a kelet – nyugat bináris felosztás mellett, a szélesebb európai és globális művészeti narratíva közegében némiképp megkérdőjelezi azt a redukzív tagolást, miszerint a Nyugat mintaadóként szolgálhat a követő keleti országok számára.

A szerzők jelenlegi kutatásai épp a térségre jellemző mintákra hívják fel a figyelmet; a multikulturalizmus (soknemzetiségűség) és a közösségi összefogás történelmi tapasztalatát hangsúlyozzák, amelyek alternatív válaszként szolgálhatnak korunk kihívásaira, így például az ökológiai problémák megoldására is. A könyv kiemelt érdeme, hogy nagymértékben hozzájárul a nemzeti művészetek újraértékeléséhez is, azáltal, hogy ráirányítja a figyelmet a régió sajátosságaira – a konceptualitás, a közösség-alapú projektek, akció művészet és a land art sajátos formáira.

Így bár a kötet 2020-ban jelent meg, aktuális válaszokat sugallhat a jelen kérdéseire: Budapesten éppúgy, mint a régió más országaiban is.